

«Прагматично-інформаційне ХХІ сторіччя спонукає нас до раціонально-експресивної нової риторики, в якій правила й закони винайдення ідей, задумів, тем, предметів викладу і способів їх таксономічного представлення (інвенція), тезування і теорія аргументації (диспозиція) органічно втілювалися б у природну і доречну мовну форму (елокуція), прикрашаючи предмет мовлення в міру доцільної потреби і здорового глузду (елоквенція), гідно й майстерно виголошувалися (акція)» [2, с. 4]. Такі високі вимоги ставлять науковці перед сучасною риторикою. До журналістики незалежної України завдання є не менш вимогливими: гостре рішуче правдиве слово як відповідь на усі актуальні проблеми; слово, яке вчить жити, а не лише реагувати на життя, керуючись інстинктами [1, с. 24]; слово, яке «збуджує думку, дискусію, рух, а разом з тим виробляє відвагу і силу для дальшої боротьби» (Іван Франко) [6]. З цими завданнями, на наш погляд, легше буде впоратися тим журналістам, які будуть добре ознайомлені з нормами класичної науки риторики. Усвідомлюємо, що простого дотримання риторичного канону для отримання досконалого тексту не достатньо. «Адже, по-перше, канон не вичерпує усіх можливих компонентів, не розкриває і не пояснює секретів творчості... По-друге, абсолютизація будь-якого канону неминуче призводить до певної шаблонності» [5, с. 56].

Висновки. Журналістика та риторика тісно пов'язані, мають спільні предмети дослідження, проблематику та цілі; знання основних понять класичної риторики допомагають журналістові сформувати шляхетну мотивацію в щоденній праці – творити змістовні, моральні тексти, що спонукають до дії; надбання класичної риторики можуть стати основою сучасної журналістської неориторики з метою забезпечити повагу до слова зокрема та вдосконалити сферу масового комунікування загалом.

Список використаних джерел

1. Лось Й. Д. Публіцистика й тенденції розвитку світу : навч. посіб. : У 2 ч. / Й. Д. Лось – Львів : ПАІС, 2008. – Ч. 1. – 376 с.
2. Мацько Л. І. Риторика : навч. посіб. – 2-ге вид., стер. / Л.І. Мацько, О.М. Мацько. – К. : Вища шк., 2006. – 311 с.
3. Спанатій Л. С. Риторика : навч. посіб. / Л. С. Спанатій – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – 144 с.
4. Щербакова О. А. Про особливості викладання курсу «Риторика» студентам-журналістам / О. А. Щербакова // <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=224>.
5. Титаренко М. Макротекст: модифікації риторичного канону / М.Титаренко // Вісник Львів. ун-ту. Серія журн. – 2009. – Вип. 32. – С. 53-63.
6. Нечиталюк М. Ф. Зачинатель теорії публіцистики / М. Ф. Нечиталюк // Збірник праць кафедри української преси. – Львів, 2000. – Вип. 3. – С. 211-219.

The article describes main categories of Classical Rhetoric and accommodates them to relies of journalism. Based on analysis of categories of Rhetoric the author made an attempt to formulate principles of new noble, humane and ethical journalism.

Key words: journalism, rhetoric, canons of rhetoric, logos, ethos, pathos, topos.

УДК 821.161.2

Т. П. Вільчинська

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ САКРАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ У ПУБЛІЦИСТИЦІ ВОЛОДИМИРА ШОВКОШИТНОГО

У статті проаналізовано особливості вживання релігійної лексики у публіцистичних текстах В. Шовкошитного. Здійснено мовностилістичний аналіз сакральних лексем. Встановлено, що вони є одним із важливих виражальних засобів у творах письменника.

Ключові слова: сакральна лексика, публіцистика, В. Шовкошитний, лексико-семантична група.

Творчість письменника оцінюється не за кількістю книг, а за їх суспільною значимістю. У доробку Володимира Шовкошитного оповідання і повісті, вірші українською і російською мовами, переклади поезій Василя Стуса, публіцистичні твори. Саме про останні можна говорити як про літературне явище на зламі століть.

Зауважимо, що публіцистика не як термін, а як певне суспільно-творче, духовне явище значно давніша від журналістики і навіть друку. Першими публіцистами древності були оратори, проповідники, священники. Цитуючи одного з відомих католицьких церковних діячів, В. Здоровега погоджується з ним, що якби апостол Павло жив сьогодні, він був би публіцистом [4, с. 218]. А саме в такому плані можна говорити про Володимира Шовкошитного, який у своїх публіцистичних творах виступає і проповідником, і оратором, і знавцем Святого Письма.

Публіцистика у вузькому значенні слова, або власне публіцистика, – це «своєрідний вид літературної творчості з певними, властивими їй особливостями і внутрішніми закономірностями» [4, с. 220]. Диференційними ознаками її є практична цілеспрямованість, спонукальність до відповідних вчинків, своєрідність підходу до буденних явищ, здатність не просто повідомляти про події, а осмислювати їх. Зрештою, публіцистиці властива і специфічна мова як один із важливих способів впливу на читача [4, с. 221].

Особливу стилістичну навантаженість у публіцистичних текстах В. Шовкошитного несе сакральна лексика, яка тут помітно вирізняється з-поміж інших мовностилістичних засобів, а найбільш показовим у плані її вживання є твір «Святвечір Українського Духу», присвячений події перепоховання Василя Стуса.

Зауважимо, що тривале панування радянської атеїстичної ідеології, що виявлялося в ускладненні умов функціонування церкви у XX ст., табуванні кращих зразків української художньої літератури релігійно-філософської тематики, використанні сакральної лексики переважно у зниженому значенні, заідеологізованому або поверхневому лексикографічному тлумаченні семантики багатьох слів на позначення церковно-релігійних понять спричинило існування багатьох наукових лагун. Зовсім мало у минулі десятиліття сакральна лексика потрапляла і в коло наукових зацікавлень дослідників-мовознавців. Усе це зумовлює актуальність теми.

В українському мовознавстві можна констатувати декілька ґрунтовних підходів до розгляду української церковної лексики, пов'язаних з іменами: І. Огієнка (правопис, акцентуація релігійних термінів), П. Коваліва (шляхи заповзичення української культурної термінології), О. Горбача (українська діалектна релігійно-обрядова термінологія) та ін. Українська релігійна лексика в останні десятиліття розглядалася і в таких колективних працях, як: «Сучасна українська богословська термінологія» (Львів, 1998), «Християнство й українська мова» (Київ, 2000), «Українська мова і сфера сакрального» (Чернівці, 2010). Окремих питань її функціонування торкалися Н. Бабич, Л. Шевченко, С. Богдан, О. Ясіновська (вивчали мову Святого Письма), Н. Сологуб, Н. Журавльова, Л. Синельникова, К. Гриньків (досліджували функціонування сакральної лексики у художніх та фольклорних текстах), Л. Струганець, М. Скаб, С. Бібла, Н. Пуряєва, Н. Піддубна, О. Федик (розглядали питання лексичної нормалізації, систематизації, правопису богословської термінології) та інші. Водночас є всі підстави стверджувати, що сакральна лексика у публіцистичних текстах залишається малодослідженою.

Завдання запропонованої розвідки – виявити і проаналізувати сакральну лексику як один із виразних мовностилістичних засобів, за допомогою якого автор зображує актуальні події та явища з метою впливу на громадську думку, суспільну свідомість і соціальну практику.

В. Шовкошитний належить до плеяди тих майстрів публіцистичної думки, що творили наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., у час національного відродження. Саме завдяки працям таких письменників і журналістів, як Ю. Щербак, Д. Павличко, В. Яворівський, П. Мовчан та ін., почалося відновлення історичної правди, був даний поштовх національному, духовному, зокрема і релігійному, відродженню.

У статті «сакральне» співвідноситься із поняттями «святиє», «священне» і тлумачиться «як все те, що є святим: культ особи і речі, які були посвячені» [1, с. 252]. Сакральні лексеми (вислови) – це назви здебільшого діахронних християнських теологічних уявлень, понять, термінів і категорій, а також дій, процесів, об'єктів і суб'єктів релігійної практики [2, с. 264]. Проте особливий інтерес становлять спроби класифікації сакральної лексики, тобто виділення лексико-семантичних груп (ЛСГ), які об'єднують слова на позначення усього того, що є релігійно-санкціонованим. Безперечно, що окреслення ЛСГ залежить значною мірою від досліджуваного матеріалу, хоча простежуються і певні спільні моменти. Зокрема, в окремі групи традиційно виділяють найменування основних Божих осіб у християнстві, назви церковних споруд і їх частин, предметів церковного вжитку, релігійних свят, сакральних дій і обрядів тощо (З. Каспришин, Л. Струганець, А. Ковтун та ін.).

В. Шовкошитний також вживає неоднорідну за значенням сакральну лексику, репрезентовану різними ЛСГ, визначення яким даємо, зважаючи на класифікацію К. Гриньків [2, с. 266-267].

До найбільш поширених у публіцистиці В. Шовкошитного належать лексеми *дух* і *душа*. Традиційно вважається, що подібні номени означають загальнорелігійні поняття, хоча у досліджуваних текстах вони частіше є назвами духовних (нематеріальних) осіб (суб'єктів): «*Бо зрозумів, що й сам Стус переходить в нову якість – він стає символом незламності Українського Духу, взірцем жертвовного служіння нації, Батьківщині і власному сумлінню*» [6, с. 236] або «... *тож дозволь передати біль твоєї Душі мовою свого народу*» [6, с. 210]. Зауважимо, що в концептуальній картині світу розрізнення душі і духа не є чітко виписане, а тому їх нерідко ототожнюють, нехтуючи відмінностями. Сакральну сферу семантики засвідчує значення: «за релігійними уявленнями – безсмертна нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя, є джерелом психічних явищ і відрізняє її від тварини» [5(2), с. 445]. Преференція духа над тілом є визначальною рисою людини, яка слідує Божим заповідям.

У досліджуваних творах лексема *дух* і похідні від неї фігурують у численних образних засобах, наприклад, в епітетах: *красивий дух, незламний дух, звеличений дух* або в метафорах: *духовна колицка цивілізації, духовна чистота, духовна піраміда нації*.

Загалом автор вживає багато назв, репрезентованих різними частинами мови, на позначення загальнорелігійних, або релігійно-світоглядних понять, зокрема таких, як: *віра, вічність, безсмертя, жертвовність, християнський, праведний, духовний, біблійний, божественно, духовно* та под.: «*Крутий конгломерат з його подвигу, жертвовності, духовної чистоти й неосяжної любови до України...*» [6, с. 229].

У пошуках нових ціннісних орієнтирів В. Шовкошитний постійно звертається до вічних джерел духовності. Значною мірою це зумовлено відповідністю християнської моралі національному уявленню про систему норм і принципів поведінки. Духовне життя українців тісно пов'язане з вірою в існування Божого начала, із сповіданням Божих заповідей та страхом перед Божим судом. Звідси і образи Бога, і Господніх заповідей, і страшного суду у його публіцистиці. Автор мріє про світле майбутнє українців – «*життя в любові*», недаремно «*зболіну любов до всього свого*» він називає однією з ознак української нації, а головним гаслом виховання, вслід за Ушинським, – «*служіння Богові й Батьківщині*» [6, с. 222]. Водночас письменник пише про сучасний жорстокий світ, який суперечить принципам християнської моралі (наприклад, історія з перепохованням тіл українських дисидентів), й лякає страшним судом: «*Завершив я свою, децю емоційну, промову закликком до каяття, допоки ще не настав час найстрашнішого суду*» [6, с. 232].

Знаходимо у публіцистиці В. Шовкошитного і декілька вигуків звертань на кшталт: «*О Боже!*», «*Слава Богу*». Останнє словосполучення, наприклад, автор вживає, коли порушує болоче мовне питання. Проте тут згадана фразеологічна словосполучка об'єктивує швидше значення морального заспокоєння: «*Всі вони з меркантильних інтересів повивчали одну або більше чужих мов (і слава Богу – скільки мов знає людина, стільки разів вона й людина), але жодного разу ніхто з них не вийшов за межу свого духованого малоросійства*» [6, с. 221].

Імплікується в аналізованих текстах і образ Ісуса Христа, який прийняв страждання в ім'я вічного життя людей. Подібні муки терпіли і Василь Стус, про якого вирішили зняти «*фільм з робочою назвою «Тернова дорога*», і О. Тихий та Ю. Литвин, що також гідно пройшли свою «*хресну путь*».

Важливе функціональне навантаження у публіцистичних творах В. Шовкошитного несуть назви осіб, зокрема такі, як: *пророк, провідник, мучень, мученик, Святий*: «*Три доби по тому злилися для мене в якесь нероздільне марево поезії, сну і сніння, образу і Духу геніального мучня, його Слова, його світовідчуття, його Космосу*» [6, с. 229]. За біблійними джерелами, пророк – «*особа, яку уповноважено переказувати Божі об'явлення, особа керована Богом і ним посвідчена, ... людина, здатна інтерпретувати сьогодення в світлі його динамізму і спрямування в майбутнє, яка володіє передбаченням у пророцтві*» [1, с. 246]. Саме як таких пророків, зразків «*шевченківського лицарського типу людини*», змальовує автор «*... геніального поета і незламного, в своїй жертовній любові до України, Василя Стуса, полум'яного борця за волю і державність власного народу В'ячеслава Чорновола, живу легенду національно-визвольних змагань Левка Лук'яненка, велику поетесу і громадянку Ліну Костенко, як, власне, й самого Кобзаря*» [6, с. 221-222]. Зображуючи пророків як звичайних людей, з їх сильними і слабкими рисами, письменник намагається передати один із основних конфліктів сьогодення – між вірою проповідника в досягнення мети і подекуди його ваганнями, розчаруваннями.

В. Шовкошитний послідовно втілює уже традиційний погляд на поетів як провісників Божої волі на землі: «*Поет! Адже саме поет є медіумом, провідником волі Божої і Божого слова! Саме поет є совістю народу, вершиною духовної піраміди нації*» [6, с. 236]. Саме такі поети, на думку письменника-публіциста, стають національними пророками: «*Пригадаймо, що саме поет став нашим національним пророком, поет Шевченко став нашим Спасителем...*» [6, с. 236]. Номінація *Спаситель* реалізує зв'язок із Богом, який рятує свій народ. Справжнім пророкам Шовкошитний протиставляє лжепророків, зауважуючи, що «*релігійні діячі без національної еліти – каста лжепророків*» [6, с. 228].

Досить широко в українській етнотрадиції тлумачать і образ Святих, тих, «*хто визначився своїм життям у любові до Бога й ближніх*» [3, с. 531]. Так, серед них В. Жайворонок називає «*мучеників і новомучеників – страждальників за віру Христову, великомучеників, які постраждали за віру Христову, віддавши за неї своє життя*» [3, с. 531]. В. Шовкошитний як Святого пропонує канонізувати Стуса: «*За християнським каноном, якщо людина прожила праведне життя, вмерла страдницькою смертю за віру ... – вона може бути дочислена до лику Святих. Я переконаний, що лише тоді ми збудуємо Українську Україну, коли Стус буде канонізований як перший Святий Української Помісної Православної Церкви*» [6, с. 237].

Помітною за стилістичною навантаженістю є ЛСГ на позначення сакральних-релігійних часових понять. З одного боку, констатуючи певні історичні факти, автор використовує назви релігійних свят, як-от: *Святвечір, Різдво*: «*Цьогорічного Різдва виповнилося б 65 років Василеві Стусу... Він народився на Святвечір 1938 року...*» [6, с. 229]. Подібні номени можуть символізуватися, наприклад, коли письменник дату народження В. Стуса пропонує вважати «*Святвечором Українського Духу*» [6, с. 237]. З іншого боку, В. Шовкошитний вживає і такі властиві мові Святого Письма стійкі словосполучення, як *день Божий, рік Божий*, щоб акцентувати на важливості певного часового проміжку у своєму житті: «*А року Божого 1989 мені запропонували взяти участь у створенні документального фільму про Стуса*» [6, с. 229].

Вирізняється у межах досліджуваного матеріалу і ЛСГ сакральних назв на позначення предметів церковного вжитку, репрезентована лексемами: *хрест, свічка, образ* та под. В українській етнокультурі слово *хрест* реалізує п'ять значень [3, с. 623-624]. У Шовкошитного втілене те, що пов'язане із тлумаченням його як «*одного із найдавніших культових (сакральних) знаків; ... за церковними звичаями, хрест ставиться на могилу небіжчика; за народними традиціями, такий хрест перев'язують вишитим рушником*» [3, с. 623]. Як знавцю і шанувальнику народно-релігійних традицій, письменнику боляче, що «*...на зарослих бур'янами могилах замість хреста в землю було вбито кілок з бляшанкою, на якій цвяхом було видзьобано номери*» [6, с. 230]. До речі, вживання указаних

вище лексем тісно пов'язане з об'єктивацією іншої ЛСГ, а саме – назв сакральних дій, обрядів, станів релігійної практики на зразок: *хоронити, помолитись, жертувати, пом'янути* і под.: «*Помолившись над могилами, запаливши свічки та пов'язавши українські рушники, ми змушені були повернутися додому*» [6, с. 230].

Прикладом найменування культових споруд в аналізованих текстах є слово *собор*. Письменник використовує його для створення неперевершеного образу – «*собор довір'я*». Зауважимо, що словом *собор* християни усіх конфесій називають головні або великі храми. Автор же вводить метафору у текст, де порушує найважливіше як для нього особисто, так і для українського народу, мовне питання: «...*мова – не лише засіб комунікації, не лише генетичний код нації, мова – це собор довір'я, це «найуніверсальніша форма Буття і Свідомості людини*» [6, с. 225]. Варто нагадати, що і саме поняття мови здавна вважається сакралізованим. Так, мова праведника – це «добірне зерно», «ліки», «добре знання», «дерево життя» і, навпаки, мова грішника виражає лукавство, марнослів'я, загибель.

Виразну семантичну домінанту реалізує і сакральна назва *смерть*. У досліджуваних текстах вона представлена як загальнономовними, так й індивідуально-авторськими образами і репрезентує одну з основних опозицій художнього мислення: *життя – смерть*. Пор.: «...*вплив на процес національного відродження після смерті значно більший, аніж за життя*» [6, с. 237] і «...*десь, ніби із самого неба, пророчий голос самого поета: «Народі мій, до тебе я ще верну і в смерті обернуся у життя*» [6, с. 235].

Зауважимо, що тема смерті втілюється автором за допомогою цілої низки лексем, як-от: *цвинтар, могили, труп, ніч, темрява* та под., кожна з яких може бути і уже була об'єктом окремого дослідження. Подібні назви вжито насамперед у творі, де йдеться про ексгумацію тіл українських дисидентів у Пермі для перепоховання їх в Україні: «*На цвинтарі ми з'явилися лише в дев'ятій вечора... КДБешник... розтанув у темряві морозної ночі*» [6, с. 234]. Темрява тут символізує царство сатани і пекло.

Багато дослідників в окрему групу об'єднують святописемні фразеологізми. Виявлено такі і в аналізованих публіцистичних текстах: *страшний суд, нести свій хрест, хресна путь, якою кров'ю*: «...*ексгумація всіх трьох дисидентів була проведена без офіційного дозволу! Але якою кров'ю!*» [6, с. 232].

Загалом проведений аналіз засвідчує, що публіцистика В. Шовкошитного – це неперевершений зразок сакрального (за І. Бетко) тексту. Можна стверджувати, що кожна друга назва у його творах сакралізується. Пор.: «*На животі у Стуса, замість хлібини, тюремні нелюди залишили його зеківські черевики*» [6, с. 234] і «*То у вас чума продовжується, антиукраїнська чума!*» [6, с. 230].

Вживання сакральної лексики у публіцистичних текстах збагачує українську літературну мову та актуалізує завдання її подальшого вивчення. Опис семантики сакральних назв, особливостей їх функціонування забезпечить створення у свідомості сучасника цілісного уявлення про релігійну духовність української нації. Талант публіциста значною мірою полягає в тому, щоб бачити морально-етичний смисл у, здавалося б, буденних явищах. Письменнику-публіцисту мало зафіксувати якусь подію, її необхідно пропустити через свою чутливу душу. Саме так намагається писати Володимир Шовкошитний, і йому це вдається.

Список використаних джерел

1. Абетка християнської науки і обряду. – Івано-Франківськ: Вид-во Івано-Франківської Теологічної Академії, 2002. – 340 с.
2. Гриньків К. Сакральні лексеми та вислови і трудність їх ужитку в сучасному українському мовному просторі (на прикладі поезії Маланюка) / К. Гриньків // Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Львів, 1998. – С. 265-272.
3. Жайворонок В. Занки української етнокультури: Словник-довідник / В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
4. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і допов. / В. Й. Здоровега. – Львів: ПАІС, 2004. – 268 с.
5. Словник української мови: В 11-ти томах. – К.: Наукова думка, 1970-1980.
6. Шовкошитний В. Хресна путь: Роман, поезії, публіцистика, переклади / В. Шовкошитний. – Васильків: Вид-во «КОЛОФОН», 2010. – 239 с.

In the article there were analyzed the peculiarities of using the religious lexis in publicist texts of V. Shovkoshytnyi. There was also made the linguistic and stylistic analysis of sacral lexemes and was found that they are one of the most important means of expression in writer's works.

Key words: sacral lexis, publicist, V. Shovkoshytnyi, lexical-semantic group.